

CARL STRANDBERG:

Inför kyrkomötet

Många stora frågor skall behandlas på årets kyrkomöte, bl a propositionen i grundlagsfrågan, kyrkomötets sammansättning, samvetsklausulen, ny evangeliebok och förslag från kyrkohandbokskommittén och psalmkommittén. Det hade varit bäst om en diskussion om kyrkomötets sammansättning hade kunnat äga rum innan de hittillsvarande principerna rivs upp, menar Carl Strandberg, som konstaterar att när biskopar och präster givits plats i kyrkomötet, har detta varit med tanke på omsorgen om kyrkans identitet och inte av eftergivenhet för klerikal maktlystnad. Han tar också upp frågan om samvetsklausulen och varnar för att de beslut som i vår fattas av riksdag och kyrkomöte allvarligt kan komma att förvärpa de kyrkliga förhållandena.

Kyrkomötet har en påfallande aktualitet – inte bara på grund av denna vårs femveckorssession med mängder av ärenden, av vilka somliga har osedvanlig vikt och några rimligen väcker också ett mera allmänt intresse. Aktualiteten orsakas också av pågående ansträngningar att förändra mötets uppgifter och sammansättning.

Även om man på somliga håll söker undfly faktum är förändringen av uppgifterna ofrånkomlig. Kyrkomötets medbestämmanderätt vid kyrkolagstiftning är, under förutsättning av oförändrat samband mellan stat och kyrka, dömd att försvinna. Riksdagen ensam stiftar enligt gällande regeringsform lag. Kyrkomötets gamla medverkan har tv bevarats men regleras i övergångsbestämmelser vilkas livslängd inte är fixerad men uttryckligen förklarats vara begränsad.

I det längsta har det förefallit som om en nyordning inte vore omedelbart förestående. Ett förslag från den sk kyrkomöteskommittén förra året blev sönderkritiserat intill pulvrisering. Regeringen lät sig emellertid inte avskräcka utan företog en bearbetning av kommitténs förslag. Politisk oenighet satte käppar i hjulet; framför allt tycks den moderata betänksamheten ha varit betydande. Den betänksamheten räckte, dessvärre vill jag tillägga, inte "ända fram". Just när denna artikel i en första version skrivits färdig kommer en presskommuniké från regeringskansliet; nu har man omsider enats, och redan årets riksmöte kommer att få proposition i grundlagsfrågan och kyrkomötet förslag till diverse lagändringar som sammanhänger med den, främst om ett reformerat kyrkomöte. Förslagen är ännu ofullständigt kända

och skall inte redovisas här. Men en och annan reflexion ger de ändå anledning och möjlighet till.

Även om man kompenserar kyrkomötet för bortfallet av lagstiftningsmakten med rätt att självständigt besluta i vissa ärenden (tex kollekter och gudstjänstordningar) och man funnit former, som måste vara principiellt tvivelaktiga, för att låta kyrkomötet ha kvar medbestämmanderätt i den fundamentala frågan om villkoren för medlemskap i kyrkan och därtill givit mötet en vidsträckt yttranderätt, blir följden en långt hårdare statsbundenhet för kyrkan än den nuvarande. I realiteten, om än inte formellt, beslutar kyrkomötet redan om gudstjänstordningarna, och den tänkta compensationen är alltså inte särskilt mycket värd. Överhuvudtaget lär det vara omöjligt att ge kyrkan en sådan ersättning för att riksdagen övertar nästan all lagstiftning som skulle innebära en i stort sett bevarad balans mellan stat och kyrka. Valet står mellan att kyrkan går in i ett kraftigt ökat beroende av staten och att man mer eller mindre fullständigt upplöser banden mellan stat och kyrka. Tanken att kyrkan skulle få ökad frihet och samtidigt ha kvar statssambandets ekonomiska trygghet omhuldas fortfarande av många, som inte noterat att de senaste årens utredningsarbete gjort klart, att denna tanke är en ren illusion. Meningarna om vilken väg kyrkan skall välja — om nu kyrkan får välja själv — går ännu vitt i sär.

Kyrkomötets sammansättning

Enigheten förefaller långt större om förändringen av kyrkomötets sammansättning. Fn består mötet av 96 ledamöter,

57 lekmän och 39 präster, av vilka de 13 biskoparna är självskrivna. Denna avsevärda prästerliga representation betraktas ofta som något orimligt, en alltför seglivad kvarleva från den gamla ständsriksdagen. Nu måste kyrkomötet demokratiseras: bara ett kyrkomöte som helt och hållet är valt av kyrkans medlemmar och inte har någon obligatorisk prästerlig representation kan företräda kyrkan. Kyrkans beslutsapparat måste vara demokratiskt uppbyggd på samma sätt som nästan alla andra beslutsapparater är det. Man föreslår nu ett väsentligt ökat antal ledamöter — 251 — och någon kategoriklyvning mellan präster och lekmän skall inte förekomma; de 13 biskoparna får närvaro- och yttranderätt men rösträtt endast om de är valda ledamöter.

Riktigt lika självklar som det kan förefalla är inte tanken på kyrkomötets demokratisering. Antalet ledamöter och proportionen präster—lekmän kan alltid diskuteras. Inte heller nuvarande ordning är särskilt gammal: före 1951 bestod kyrkomötet av 30 lekmän och 30 präster. Men för själva tanken på ett betydande prästerligt inflytande finns faktiskt starka skäl, som inte blir mindre starka därför att de är inopportuna och har begränsade möjligheter att väcka gensvar just nu.

Kyrkomötet måste vara representativt. Javisst. Men för vad? Ett demokratiskt valt kyrkomöte får förutsättas representera kyrkans medlemmar och opinionen bland dem. Men i kyrkan är det fråga om något annat och mera. Kyrkan har en särart som gör att man hamnar alldeles snett om man tar för givet att dess beslutsapparat skall se ut ungefär

som samhällets. I korthet sagt: kyrkan bygger sin existens på övertygelsen att vara resultatet av ett gudomligt ingripande i världen, en uppenbarelse; den är bärare av en bestämd tro; den har en "ideologi" som är oberoende av majoritetsmeningar och medlemmarnas åsikter – och deras personliga tro.

Svenska kyrkan står öppen för alla och uppställer inga krav på sina medlemmar. Men just i en sådan kyrka är det naturligt att beslut som i första hand gäller regler för kyrkans liv och ordningar och för dess gudstjänst (den kyrkliga ekonomin bestämmer kyrkomötet inte om) tillkommer under medverkan av sådana som inte bara har en särskild sakkunskap utan också formellt är förpliktade till kyrkans tro – och att dessa i sådana frågor har ett väsentligt inflytande. Ytterst är detta en fråga om kyrkans identitet. Biskopar och präster innehar ett läroämbete, och det är framför allt deras uppgift att vaka över att den identiteten bevaras; när man gett dem plats i kyrkomötet är motiveringen inte eftergivenhet för klerikal maktlystnad utan omsorgen just om kyrkans identitet. Ansvar för den kan i en folkkyrka inte rimligen uteslutande läggas på en folkvald representation, allraminst på en som i världens mest politiserade kyrka löper risken att bli inte så mycket mera än en riksdagskopia.

Man vill gärna hoppas – men förhoppningen är nog dessvärre from – att man kunde få till stånd en diskussion om kyrkomötets sammansättning innan de hittillsvarande principerna rivs upp och att den diskussionen kunde föras utan den affekt som lätt uppstår, när man ifrågasätter huruvida de demokratiska prin-

ciper som är självklara i politik och samhällsliv restlöst kan tillämpas på kyrkans organisation. Den svåra frågan om demokratis gränser i en kristen kyrka må vara känslig; man måste ställa den – och kräva svar på den.

Ärendeanhopningen är vid vårens kyrkomöte utan motstycke. En lång rad stora förslag, utöver det nämnda, kommer regeringen att överlämna – två à tre brukar vara en fullt tillräcklig arbetsbörda för kyrkomötet under maximtiden 33 dagar – och därtill kommer ett digert betänkande från kyrkomötets sk utredningsnämnd rörande bl a de frågor som berörts ovan, omfattande verksamhetsberättelser från de fyra centrala kyrkliga styrelserna och sannolikt bortåt 100 motioner, vilka skall avlämnas under första kyrkomötesveckan. Försök att få regeringen att dela upp ärendena på ett par kyrkomöten har bemötts kallsinnigt. De ekonomiska skälen till detta kallsinne är respektabla, men det är ändå ytterst olyckligt att kyrkomötet belastas på ett sådant sätt att en meningsfull behandling av alla ärenden knappast blir möjlig.

Samvetsklausulen

Den fråga som väckt den största uppmärksamheten är regeringens förslag att den sk samvetsklausulen skall slopas. Denna vittberömda klausul är inte någon lag utan ett uttalande av kyrkoutskottet i samband med behandlingen av kvinnoprästreformen 1958, livligt understött av eklestikministern i kyrkomötets plenum "på en fullkomligt enig regerings vägnar". Inför reformen var man medveten om att den skulle skapa en bestående meningsmotsättning och att det i

Sverige liksom flerstädes i kristenheten i denna komplicerade fråga fanns och skulle komma att finnas två övertygelser, understödda av starka och seriösa teologiska skäl. I respekt för dessa och i föresatsen att undvika en kyrkosplittring enades man om detta uttalande, vars innebörd var att skilda meningar i denna sak skulle tolereras i kyrkan och att ingen skulle tvingas att handla mot sin övertygelse. Två uppfattningar som med nödvändighet måste leda till ett i vissa fall motstridigt handlande förklarades ha hemorts rätt i kyrkan; man tog — och i varje fall de teologiskt insiktsfulla måste ha vetat vad de gjorde — på sig den långsiktiga uppgiften att lösa de problem som skulle följa av detta.

Vad som nu har hänt är att man, främst från politiskt håll men också från vissa kyrkliga kretsar, låtit förstå att man inte längre vill stå för det åtagande som samvetsklausulen innebär. Därför vill man avskaffa 1958 års behörighetslag så att klausulen, som är en del av dess förarbeten, bortfaller. Någon ny lag behövs inte, eftersom det numera finns allmänna regler för jämställdhet i arbetslivet.

Det kommer alltså inte längre att finnas några uttalade garantier för minoritetens möjligheter att existera inom Svenska kyrkan. En viss oenighet tycks på majoritetshåll råda om vad detta innebär. Somliga menar att det nu överlämnas åt kyrkans ledning att söka ordna förhållandena inom kyrkan så att minoritetens hemorts rätt inte blir illusorisk; särskilt från statligt håll hörs ofta uttalanden, som innebär att varje praktiskt uttryck för en avvikande övertygelse skall vara förbjudet och att hemorts rätten endast innebär rätt att hysa en över-

tygelse, inte att handla enligt denna övertygelse ens när detta handlande inte innebär något mera än att man "väjer". Den hemorts rätt som man säger sig vara angelägen att tillförsäkra minoriteten skulle då endast innebära rätt att begagna sig av den i vårt land grundlagfästa tanke- och yttrandefriheten.

Hela denna fråga har i Sverige fått en mera elakartad tillspetsning än någon annanstans i kristenheten. Samma motsättningar finns på många håll — naturligtvis, eftersom det är fråga om välgrundade teologiska ståndpunkter. Men knappast på något annat håll ifrågasätts, som här, minoritetens verkliga hemorts rätt i kyrkan. Tvärtom är man mestadels enig om att skapa en samexistens som ger minoriteten möjlighet att verka på i stort sett samma villkor som majoriteten. Inte heller är motståndet mera hårdnackat här än i andra kyrkor. Förklaringarna är andra — och den som letar efter dem stöter snart på den egenartade perspektivlöshet och den oförmåga att visa respekt för och generositet mot en annan övertygelse än majoritetens som inte saknar paralleller på andra håll i svenskt samhällsliv.

Man kan befara att de beslut som i vår fattas av riksdag och kyrkomöte i denna fråga allvarligt kommer att förvärpa de kyrkliga förhållandena och problematisera mångas möjligheter att leva och arbeta i kyrkan. De politiska instansernas ingrepp i kyrkans inre angelägenheter får lätt sådana konsekvenser. Men på lite längre sikt kommer de med säkerhet att visa sig verkningslösa; alla försök att lagstifta eller bruka maktmedel i andliga ting är nu en gång enligt sakens natur dömda att misslyckas.

Många viktiga frågor

Ett ärende som kan se oskyldigare ut men som berör ytterst viktiga – och kontroversiella – principer är regeringens förslag till ändrade regler för kyrkans upplåtande. Alltifrån äldsta tid har kyrkoherden haft ansvaret för kyrkan när det gäller gudstjänster och förrättningar. Det ansvaret vill man nu till stor del flytta över på kyrkorådet. Kyrkorummets användning hänger direkt ihop med ansvaret för förkunnelse och sakramentsförvaltning och flyttar man upplåtelse-rätten från kyrkoherden till kyrkorådet får detta konsekvenser för hela synen på vilken uppgift en präst har i vår kyrka. En till synes ganska enkel, praktisk fråga öppnar vida perspektiv och visar sig ha svåröverskådliga följdverkningar; meningarna på kyrkomötet lär gå isär.

Det allra tyngsta arbetet – och nog trots allt det för framtiden betydelsefullaste – kommer åtta omfångsrika band med förslag från kyrkohandboks-kommittén och psalmkommittén att erbjuda kyrkomötet. Det gäller förslag till nya ritualer för dop, konfirmation, vigsel och jordfästning, nya psalmer och omarbetade gamla, allt avsett att användas tvärsamt de ritualer och psalmer som finns i nu gällande kyrkohandbok och psalmbok. Någon gång under senare hälften av 80-talet räknar man med att dessa skall ersättas av helt nya böcker; de nu framlagda förslagen innebär en etapp på vägen dit. Ett första steg togs av 1975 års kyrkomöte som godkände nya alternativa gudstjänst-ritualer (främst för högmässan) och ett psalmbokstillägg "Psalmer och visor -76"; ingendera torde vara obekant för den som tar någon del i kyrkans liv. De är resultatet av en väldig kraftin-

sats av 1975 års kyrkomöte; de förslag man då hade att ta ställning till ansågs ha allvarliga brister och fordrade en grundlig omarbetning. Remissbehandlingen denna gång tyder på att bristfälligheterna nu inte bedöms mildare, och kyrkomötet tycks därför stå inför kravet att upprepa 1975 års prestation – nu under betydligt svårare förhållanden. Utgången är vansklig att förutsätta. Mycket talar för att uppgiften skall visa sig övermäktig och att kommittéerna får tillbaka förslagen med begäran om förnyade möden. I båda fallen är det fråga om kommittéer som suttit länge, och önskemål om vissa ändringar i deras sammansättning hör allt oftare.

Ytterligare ett förslag som berör gudstjänsten kommer att läggas fram, nämligen en ny evangeliebok, dvs i första hand texter till gudstjänsterna och kollekterböner. Förslaget innebär bl.a. att varje söndag skall få tre epistlar och tre evangelier som skall alternera under en treårsföljd och att vissa söndagar får ändrad karaktär. Det aktualiserar också frågan om den nya bibelöversättningen användning i gudstjänsten.

Det är ett väsentligt och nödvändigt förnyelsearbete av gudstjänstlivet som nu pågår och som manifesteras i dessa förslag. Självfallet sker det inte utan konfrontation med en konservatism som är ängslig inför alla förändringar och som helst vill låta allt förbli vid det gamla. Men det vore säkert för enkelt att bara avfärda kritiken som stelbent konservatism: den bör få tjäna som en påminnelse om att man inte skall överskatta församlingarnas tålmod inför alltför små förändringar och alltför reformglada experiment och inte heller underskatta

människornas fattningsgåvor och förmåga att tillgodogöra sig också sådan andlig föda som inte är färdigtuggad.

Ett "tungt" ärende på kyrkomötet är slutligen det principiellt viktiga och tekniskt tämligen invecklade förslaget till en vidgning av den sk kyrkofondens användningsområde, så att en ytterligare ekonomisk utjämning mellan församlingarna kan komma till stånd. De statliga skatteutjämningsbidragen är på väg att försvinna, och därmed får kyrkan själv i större utsträckning ta ansvaret för att församlingarnas ekonomiska förhållanden blir någorlunda rättvisa. Det kommer alltså att ställas krav på ökad solidaritet i kyrkan. Och det kan säkert vara

nyttigt att ett kyrkomöte, där så mycket kommer att vara kontroversiellt, får bearbeta just frågan om inomkyrklig solidaritet, låt vara på det ekonomiska planet.

På många håll motses kyrkomötet med oro och olust. Det finns självfallet anledning till det. Men meningsmotsättningar inom kyrkan behöver i och för sig inte vara något ont och anstötligt; det avgörande är hur de hanteras. Och verkligt allvarliga blir de först – och dessvärre är en sådan situation i Svenska kyrkan inte enbart hypotetisk – om de som är satta att besluta i dess angelägenheter inte är medvetna om kyrkans särart och vad som är dess verkliga identitet.